

KÜRESEL BİR MODEL OLARAK TÜRKİYE VE TÜRK MÜSLÜMANLIĞININ İMKANI *

Yrd.Doç.Dr. M. Ali KIRMAN **

ÖZET

Bu makalede küreselleşme süreci bağlamında, özellikle 11 Eylül Olayı'ndan sonra başta Amerika olmak üzere tüm dünyada adından sıkça söz edilen ve küresel bir model olarak sunulmaya çalışılan Türkiye ve Türk Müslümanlığı üzerinde durularak bu modelin temel özellikleri belirtildikten sonra avantajlarına ve zayıf yönlerine işaret edilecek ve nihayet küresel bir model olma imkanı tartışılacaktır. Kuşkusuz Türkiye'nin veya Türk Müslümanlığının model olma imkanından söz etmek, dünyanın bütün ülkelerinin bu modeli benimsemeleri gerektiğini iddia etmek anlamına gelmemektedir. Nitekim iki asırlık modernleşme tecrübesiyle önemli kazanımlar elde etmiş olmakla birlikte bir takım dezavantajlara sahip olduğundan da söz edilmektedir. Makale, Türk modelini, tamamlanmış bir proje olmaktan çok, bir 'hedef', bir 'yol haritası' olarak ele alınması ve bu yolda "bir yenilenme, değişim ve dönüşüm süreci için zihinsel ve bedensel olarak yoğun bir çaba harcanması gerektiği" şeklinde bir temayı işlemektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Türk Müslümanlığı, küresel model, küreselleşme

ABSTRACT

After the attack of September 11, Turkey, as a global model, has been popularized in global agenda. The aim of this article is, firstly, to give brief information about how the Turkish Islam had been designed historically, especially after the establishment of Turkish Republic in 1923, secondly, to underline some characteristics and weakness of this model, and finally to discuss its possibilities. Today Turkey is an ideal secular muslim democracy contrast to authoritarian and theocratic dictatorships in muslim world, but has been some weakness. Therefore this global model will be examined as a goal or destination, not as an uncompleted project.

Key Words: Turkey, Turkish Islam, global model, globalization

1. KÜRESELLEŞME, 11 EYLÜL OLAYI VE TÜRK MÜSLÜMANLIĞI

Günümüzde üzerinde en çok durulan ve tartışılan kavramlardan biri olarak küreselleşme, 1980'li yılların ortalarından itibaren medyada ve akademik çevrelerde tartışılmakla birlikte tam bir tanımı yapılamamış; ancak belli yönleri ve özellikleri göz önüne alınmak suretiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Çoğu zaman 'modernleşme', 'sekülerleşme', 'yeni dünya düzeni', 'küresel entegrasyon', 'küresel köy' gibi sözcüklerle birlikte kullanılan ve bu sözcükler aracılığıyla açıklanmaya çalışılan küreselleşmenin bütünüyle kavranıp, tam bir tanımının

** KSÜ İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim, makirman@hotmail.com

yapılamamasının altında çok yönlü ve çok kapsamlı bir süreç olması yatmaktadır. Küreselleşme, çoğu zaman, bir yönünü homojenite ve evrenselliğin, diğer yönünü de partikülarizm ve heterojenliğin oluşturduğu iki ana unsurdan meydana gelen bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Anlaşılan ‘diyalektik bir süreç’ olarak işleyen küreselleşme, karşılıklı bağımlılık biçimlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte bir yandan uzun vadeli küresel güvenlik imkanlarının gelişmesine imkan hazırlarken, bir yandan da yeni risk ve tehlike biçimlerini yaratmaktadır.¹ Nitekim başlangıçta ekonomik bir süreç şeklinde ortaya çıkan ve özellikle maddî alanda ulaşım ve iletişim teknolojilerinde kaydedilen hızlı ve muazzam gelişmelerin yanı sıra sağlık ve altyapı alanlarında gerçekleştirilen yatırımlarla büyük bir kabul görmüş olan küreselleşme, toplumsal ve kültürel boyutu göz önüne alındığında, tüketim kültürünü geliştiren materyalist bir süreç ya da dinî ve ahlakî alanda bireylere rasyonel seçimler yapma fırsatı vererek toplumsal entegrasyon açısından çok önemli fonksiyonlara sahip dinî ve ahlakî değerlerin gevşemesine ve böylece kuralsızlık (anomi) hali olarak nitelenen toplumsal düzenin çözülmesine yol açan bir süreç olarak değerlendirilmektedir.²

Dünyada toplumların kültürleri kadar, gelişme hızları ve düzeyleri de farklı olduğu için, her toplum küreselleşme sürecinin belli bir boyutunu yaşamaktadır. Nitekim küresel perspektiften bakıldığında yerkürenin üç ayrı dünyaya bölünmüş olduğu görülür. ‘Küresel eşitsizlik’ olarak adlandırılan bu durum,³ kısmen sanayileşmiş ülkelerde ‘görelî yoksunluk’ içinde bulunan işsiz ve marjinal kesimlerde ve çoğu zaman da Üçüncü Dünyanın ‘mutlak yoksulluk’ içindeki geniş halk kitlelerinde hoşnutsuzluk eğilimini güçlendirmektedir.⁴ Dünya Bankası istatistiklerine göre bugün dünya nüfusunun yarısından fazlası yoksulluk sınırının altında, bu nüfus içinde yaklaşık bir milyar insan ölüm sınırında açlıkla karşı karşıya bulunmaktadır.⁵ Yeni toplumsal hareketler paradigması izlendiğinde, sözü edilen yoksulluk ve kuralsızlık olgusuna işaret eden ciddi uyarılar olarak son yıllarda tüm dünyada küreselleşme karşıtı bir takım toplumsal direnç ve protesto hareketlerinin ortaya çıkışına şahit olunmaktadır. Nitekim dünya yeni bir bin yıla girdiği anda büyük bir şok yaşamıştır. Küreselleş-

¹ Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, çev. E.Kuşdil, 2. baskı, İstanbul, Ayrıntı Yay., 1998, s. 170

² Bkz. Hüsnü E. Bodur, “Küreselleşmenin Sosyal ve Kültürel Boyutu”, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Avrupa ile İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlıkları çerçevesinde kurulmuş bulunan Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Sosyal ve Kültürel Küreselleşme Alt Komisyonuna sunulan rapor, Ankara, 2000.

³ John J. Macionis, *Sociology*, 4th edition, New Jersey, Printice-Hall, 1993, s. 292-3

⁴ Küreselleşmenin taşıdığı iç sakıncalar için bkz. Nusret Ekin, *Küreselleşme ve Gümrük Birliği*, İstanbul, İTO Yay., 1999, s. 59-62; Richard Falk, *Yırtıcı Küreselleşme*, çev. A.Çaksu, 2. baskı, İstanbul, Küre Yay., 2002, s. viii-x

⁵ Ekin, *a.g.e.*, s. 59

menin en önemli yapıcısı konumundaki ABD'ye 11 Eylül 2001 tarihinde yapılan saldırı, sözü edilen sosyolojik gerçeklerin önemini gösteren en açık gösterge olarak değerlendirilebilir.

Bir küresel terör olayı olan 11 Eylül saldırısı, başta Amerikan halkı olmak üzere aslında tüm dünyada küreselleşme, ekonomik ve teknolojik gelişme ile bu gelişmenin insanın sonunu hazırlayabileceği üzerinde düşünme eğilimini arttırmış, bu çerçevede bazı gerçeklerin yeniden düşünülmesine yol açan bir sorgulama ve arayış sürecini başlatmıştır, denebilir. Başlangıçta olayın şokuyla duygusal bir yaklaşım sergilenmiş ve doğruluğu bugün bile kesinleşmemiş bir takım bulgularla 'medeniyetler savaşı', 'haçlı seferi' gibi ölçsüz ifadeler kullanılarak İslam dini ve İslam dünyasına yönelik sözler söylenmişse de, bir süre sonra daha gerçekçi ve sosyolojik bir yaklaşımla İslam'ın çeşitli versiyonlarından söz edilir olmuş, bu çerçevede Türk yorumu sürekli öne çıkarılmıştır.

Hakkında çeşitli makaleler ve kitaplar yazılmış; panel, sempozyum, konferans şeklinde çeşitli platformlarda tartışılmış olduğuna bakılırsa Türk modeli tartışmalarının ABD kamuoyunda önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır.⁶ Amerikan halkının bu konudaki duygularını ve Türk modelinin farklı konumunu, en resmî ağız olarak ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz, çeşitli tarihlerde ve platformlarda yapmış olduğu konuşmalarda sık sık ifade etmiştir.⁷ Sözlerinde daha iyi bir dünya kurmak için terörizme karşı savaşmak ve bu savaşı kazanmak zorunda olduklarını belirten Wolfowitz, bu konuda Türkiye gibi demokratik, hoşgörülü ve ılımlı bir din anlayışına sahip ülkelere yardım etmeleri gerektiğini, Türkiye'nin dini inançlarla seküler demokratik kurumların birleştirilebileceğini gösteren bir model olarak İslam dünyasına örnek olabilecek bir konumda olduğunu, bu modelin başarısı için her şeyi yapacaklarını vurgulamıştır.

⁶ Stephen Kinzer, *Crescent & Star: Turkey Between Two Worlds*, New York, Farrar, Straus & Giroux, 2001. Türk modeli ile ilgili yapılan toplantılardan bir kaçışunlardır: 4 Mart 2002 tarihinde American Council for the Study of Islamic Societies (AC SIS) tarafından Washington'da düzenlenen "*Islam, 9/11, and National Security*" adlı konferans; 4-6 Mart 2002 tarihleri arasında Pacatello (Idago) kasabasında düzenlenen "*11 Eylül, Dini Radikalizm ve Amerikan Savunma Hattı*" toplantısı; ARI Vakfı ile Herita.g.e Vakfı tarafından 7 Mart 2002 tarihinde Washington'da düzenlenen "*The Turkish Model in The Intellectual War Against Terrorism*" adlı sempozyum; ARI Vakfı tarafından Washington'da düzenlenen "*Turkey's Emerging Role in The New War Against Terrorism*" adlı panel; 28-31 Mart 2002 tarihleri arasında Kanada'nın başkenti Ottawa'da Carleton Üniversitesi tarafından düzenlenen "*Türk Modeli*" konferansı.

⁷ Paul Wolfowitz'in 9 Mart 2002 Cumartesi günü Virginia'nın McLean şehrinde yapmış olduğu konuşma metni için bkz. (<http://www.defenselink.mil/speeches/2002/s20020309-depsecdef.html>); Paul Wolfowitz'in 17 Temmuz 2002 Çarşamba günü Türk gazetecilerle (Sami Kohen Milliyet, Leyla Tavşanoğlu Cumhuriyet, Ekrem Dumanlı Zaman) yapmış olduğu görüşme metni için bkz. (<http://www.defenselink.mil/news>) [02 Aralık 2002]

Öte yandan ABD’de terörizme karşı savaşın sadece askeri planda yürütülmesinin yeterli olmayacağını, bunun bir de entelektüel düzeyde ele alınması gerektiği düşüncesiyle çeşitli toplantılar düzenlenmiş ve bu toplantılarda terörizme karşı mücadelede Türkiye ve Türk modeli üzerinde durulmuştur.⁸ Bu toplantılardan birinde, toplantıyı düzenleyen iki vakfın da ayrı din mensuplarına ait olduğunu delil göstererek ‘medeniyetler çatışması’ tezine karşı çıkan Ortadoğu Forumu Başkanı Daniel Pipes, gerçek çatışmanın İslam’ın farklı versiyonları arasında yaşandığını ileri sürmüştür. Terörizme karşı sürdürülen mücadelede hedefin, İslam dininin kendisi değil, siyasi versiyonu olduğunu belirten Pipes’e göre, bu mücadelede başarılı olabilmek için öncelikle siyasi İslam ortadan kaldırılmalı, ikinci aşamada yapılacak iş, en güzel örneğini Türk Müslümanlığının oluşturduğu İslam’ın modern versiyonunu inşa etmek olmalıdır; zira Türkiye seküler ve demokratik yapısıyla gerçekten İslam dünyasında eşsiz bir örnektir.

Türk modeli ile ilgili olarak yapılan tartışmalar, bir süre sonra, özellikle 12-13 Şubat 2002 tarihleri arasında İstanbul’da düzenlenen “Medeniyet ve Uyum” toplantısıyla birlikte Türk kamuoyuna da taşınmıştır.⁹ Yaklaşık 5-6 yıl önce Türk Müslümanlığı üzerine yapılan yoğun tartışmalar göz önüne alındığında Türk kamuoyunun konuya yabancı olmadığı söylenebilir.¹⁰

⁸ Bkz. Daniel Pipes, “The Turkish Model in The Intellectual War Against Terrorism”, ARI Vakfı ile Herita.g.e Vakfı tarafından 7 Mart 2002 tarihinde düzenlenen sempozyum, Washington, 2002; Antony Blinken ve Steve Rosen, “Turkey’s Emerging Role in The New War Against Terrorism”, ARI Vakfı tarafından düzenlenen panel, Washington, 2002 (<http://www.ari-us.org/press.htm#2>) [02 Aralık 2002]

⁹ Bu tartışmalardan bir kısmı şunlardır: Mustafa Erdoğan, “Gerçekten Bir ‘Türkiye Modeli’ Var mı?”, **Zaman**, 02 Ocak 2002; Gila Benmayor, “Türk modelinin ilk adayı İran”, **Hürriyet Pazar**, 3 Mart 2002; Taha Akyol, “Türkiye ve İran”, **Milliyet**, 05 Mart 2002; M. Hakan Yavuz, “Türkiye İslamı (Turkish Islam) Çözüm mü?”, **Zaman**, 07 Mart 2002; M. Hakan Yavuz, “Kanada’da ‘Türk Modeli’ Tartışması”, **Zaman**, 11 Nisan 2002; Ali Bulaç, “Türk Modeli”, **Zaman**, 07 Kasım 2001; İbrahim Özdemir, “Türkiye Model Olabilir mi?”, **Zaman**, 24 Mayıs 2002

¹⁰ Bu tartışmalar, özellikle kavramsal açıdan oldukça yararlı olmuştur. “Türk İslamı” kavramı akademisyenler tarafından tarihî, sosyolojik ve dinî açıdan yeterli bulunmamış; daha kapsayıcı, kucaklayıcı olduğu gerekçesiyle Nur Vergin tarafından ileri sürülen “Türk Müslümanlığı” kavramı da kabul görmemiştir. Neticede kavram üzerindeki tartışmalar “Türk Müslümanlığı” şeklinde hem dini hem bilimsel bir orta yola taşınmıştır. Bkz. Nur Vergin, *Türkiye’ye Tanık Olmak*, Sabah Yay., İstanbul, 1998, s. 70-72; A.Yaşar Ocak, “Küreselleşme Karşısında İslam Yahut İslam’ı Bugüne ve Geleceğe Taşımak”, **Türkiye Günlüğü**, S. 51, Yaz 1998, s. 5-12; “Türk Müslümanlığı: Çözüm Bekleyen Tarihsel ve Aktüel Bir Kimlik Problemi”, **Türkiye Günlüğü**, S. 33, Mart-Nisan 1995, s.34-40; “İslam Dini ve Türk Müslümanlığı”, Türk Ocakları Merkez Heyeti tarafından hazırlanan bildiri, **Türk Yurdu**, C. 18, S. 127-128, Mart-Nisan 1998, s. 9-12; İsmail Onarlı, “Bir Kavram Kargaşası: ‘Türk İslamı’ mı-‘Türkiye/Anadolu Müslümanlığı’ mı?”, **Kervan**, S. 71, Aralık 1998; M. Ali Kırcan, “Türk Müslümanlığının Sosyolojik İmkani”, Türk Ocakları Kahramanmaraş Şubesi tarafından 19 Ocak 1998 tarihinde düzenlenen “Türk Müslümanlığı Tartışmaları” adlı panelde sunulan tebliğ, 1998; Mehmet S. Aydın “Türk Müslümanlığı Üzerine Bazı Düşünceler”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XL, 1999, s. 445-9.

Türk modelinin İslam dünyası için örnek olabileceği tezinin aslında yeni olmadığı; ABD'nin güvenliği ve çıkarları için araçsal bir anlam ifade ettiği; önceden Amerika tarafından sosyalist bloğu kuşatmak üzere oluşturulan 'yeşil kuşak' projesinin bir parçası olarak ileri sürüldüğü, bu bloğun çökmesinden sonra dünyada tek başına kalan Amerika'nın kendini bir takım tehlikelerden korumak için güvenlik gerekçesiyle kendi içinde özgürlük ve demokrasi taleplerini kısırken dünyanın bir çok bölgesinde, özellikle Ortadoğu'da özgürlük ve demokrasi bilincinin ve geleneğinin yerleşmesine çalışmakta olduğu,¹¹ bu bağlamda güçlü veya zayıf, yakın veya uzak her tür aracı kullanmak istediği ileri sürülebilir ise de, aslında Türk Müslümanlığının, İslam'ın diğer versiyonlarından, özellikle Arapların din anlayışından farklı olduğu gerçeği, sadece ABD siyasi çevrelerine ait bir değerlendirme ya da yeni bir olgu olmayıp, Bernard Lewis, Francis Fukuyama, Olivier Roy, Sami Zubaida ve Christine Schirrmacher gibi İslam üzerine araştırmalar yapan bir çok bilim adamı tarafından ifade edilmiştir.¹² Hatta onlardan çok daha önce vurgulanmıştır. Sözgelimi William Cantwel Smith, Türklerin İslam anlayışlarının diğer Müslüman ülkelerden çok farklı olduğunu belirttikten sonra sağlıklı ve gür sesli yeni bir İslam versiyonuna, başta İslam dünyası olmak üzere, aslında tüm dünyanın ihtiyacı olduğunu ifade etmiştir.¹³ Ülkemizde yakından tanınan Fazlur Rahman da, modern eğitim kurumlarıyla Türkiye'nin İslam dünyasında büyük bir hamle yapabilecek potansiyele sahip olduğundan söz eder.¹⁴

Bu bağlamda Türk Müslümanlığının hangi özellikleri dolayısıyla küresel bir model olarak sunulduğu sorusu sorulabilir. Bu sorunun cevaplanması Türk Müslümanlığının imkanı ile ilgili olarak yapılacak tartışmaların daha sağlıklı bir temele oturması açısından büyük bir önem taşımaktadır.

2.TÜRK MÜSLÜMANLIĞININ KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

Türk Müslümanlığının karakteristik özelliklerini belirlerken "Türk Toplumunun Dînî Yaşayışı" üzerine sosyolojik bir çalışma yapmış olan Ünver

¹¹ Louay M. Safi, "US Foreign Policy and National Security", 4 Mart 2002 tarihinde American Council for the Study of Islamic Societies (ACSIS) tarafından Washington'da düzenlenen "Islam, 9/11, and National Security" adlı konferansa sunulan tebliğ, (<http://home.att.net/~louaysafi/>) [02 Aralık 2002]

¹² Bernard Lewis, Francis Fukuyama ve Olivier Roy'la yapılan görüşmeler için bkz. Gila Benmayor, "Türk Modelinin İlk Adayı İran", **Hürriyet Pazar**, 3 Mart 2002; Sami Zubaida, "Turkish Islam and National Identity" *Middle East Report*, April-June 1996, s.10-15; Christine Schirrmacher, "Islam: Religion of Violence or Peace? Reflections concerning the events of September 11th, 2001" (http://www.visi.com/~contra_m) [02 Aralık 2002]

¹³ William Cantwel Smith, *Islam in Modern History*, 4th edition, 1957, s. 166-7, 304-5'ten Mehmet S. Aydın, "Türkiye Model Ülke mi?", **Zaman**, 25 Mart 2002, s. 12

¹⁴ Fazlur Rahman, *İslam*, çev. M.Dağ, M.Aydın, 3.b., İstanbul, Selçuk Yay., 1993, s. Xxxxvi

Günay'ın tespitleri yol gösterici olacaktır.¹⁵ Günay'a göre, tarihî süreçte çok geniş bir coğrafyada bulunan ve birbirinden farklı toplumlar ve kültürlerle karşılaşmış olan Türklerin dini yaşayışı oldukça renkli bir görünüm arz eder. Bu durum Orta Asya'dan Anadolu'ya geldikten sonra, özellikle üç kıtaya yayılmış olan Osmanlı İmparatorluğu döneminde daha açık bir şekilde görülür. Sünnîlik, Şiilik ve Tasavvufu Türk dindarlığının üç ana formu olarak zikreden Günay'a göre, özellikle Sufilik damarının bir sığınak görevi görmesiyle eski dinî inançlar ile diğer dinî inançlara, kültür ve geleneklere ait bir çok unsur İslamî renge bürünerek halk dindarlığı formunda Türk Müslümanlığının bir alt kültür boyutunu oluşturmak suretiyle varlıklarını sürdürmüşlerdir.¹⁶ Bu durumda genel olarak rasyonel, kitabî bir dindarlığı¹⁷ benimsemiş olmalarına rağmen Türklerin dini yaşayışlarında önemli bir yer tutan geleneksel halk dindarlığının bu özelliğinin Türk insanının diğer dinlere ve kültürlere mensup olanlara karşı hoşgörülü bir tutum sergilemesinde etkili olduğu söylenebilir.

Anlaşılan temel insanî nitelikler olarak kabul edilen 'insana saygı', 'sevgi', 'hoşgörü' ve 'güzel ahlak' vb. değerler Türk İslam anlayışının da karakteristiğini oluşturmaktadır. Bu anlayış, dil, din, ırk ve düşünce ayrımı gözetmeden bütün insanlığı sevgi ile kucaklar. Yeryüzünde yaşayan bütün insanları bir ve kardeş olarak kabul eder. İnsan kalbini, Allah'ın evi olarak kabul edilen Kabe'ye benzetir. İnsana yardımcı olmayı, gönül yapmayı teşvik eder; gönül kırılmayı Kabe'yi yıkmaya benzeterek reddeder. Dolayısıyla İslam'ı sade, temiz, açık ve aydınlık bir şekilde algılayan ve onu başkalarına karşı düşmanlık aracı yapmadan gösterişsiz bir şekilde yaşayan Türklerin din anlayışı, ayakları Anadolu Türk-İslam medeniyetinde, akli evrensellikte olup bütün insanları kucaklayan bir İslam anlayışı ya da Nur Vergin'in ifadesiyle, "feyzini Ahmet Yesevi'lerden, tipik bir Türk tarikinın müridi olan Hacı Bektaş-ı Veli'lerden alan, kıyısından köşesinden de olsa tasavvufla mecz olmuş, meşk gecelerine şahit olmuş herkesin lezzetine vardığı neşe dolu, ... Süleyman Çelebi'nin kültür hazinemizin o harikulade mevlidinde bir 'geldi bir ak kuş kanadiyle revan' mısraı okunurken aşka gelen, ... Ötekine hoşgörülü, cami ile kiliseyi yan yana yaşatmaktan gocunmayan, kendinden emin, ... Kılı kırk yarmaktan hoşlanmayan, halk katmanlarında rağbet gören, güler yüzlü ve kalender meşrepli bir Müslümanlık"¹⁸ şeklinde tanımlanabilir.

¹⁵ Ünver Günay, *Din Sosyolojisi*, İstanbul, İnsan Yay., 1998, s. 515-556

¹⁶ Günay, *a.g.e.*, s. 520-1. Benzer tespitler için bkz. A.Yaşar Ocak, "Değişen Dünyada İslam'ın Batıya Dönük Yüzü: Günümüz Türkiye Müslümanlığına Genel Bir Bakış", **Türkiye Günlüğü**, S. 35, Temmuz-Ağustos 1995, s. 89-94

¹⁷ Özellikle İslam dini ile ilgili olarak yapılan sosyolojik analizlerde sık kullanılan bir araç olarak resmi, kitabi din ve halk dindarlığı ayrımı için bkz. Jacques Waardenburg, "Official and Popular Religion in Islam", **Social Compass**, Vol. XXV, No. 3-4, 1978, s. 315-341

¹⁸ Nur Vergin, *Türkiye'ye Tanık Olmak*, İstanbul, Sabah Yay., 1998, s. 71-2

En son yapılan alan araştırmaları, Türk Müslümanlığının sözü edilen özelliklerini önemli ölçüde günümüzde de taşıdığını göstermektedir. Almanya’da Türkler üzerinde yapılan bir arařtırmada¹⁹, Türklerin dini algılama ve yaşama biçimlerinin “daha az siyasi, daha çok barışçıl” olduğu ve bu özelliğiyle diğer Müslüman toplumların, özellikle Arapların ve İranlıların temsil ettiği din anlayışından farklı olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada Türkler, İslam’ı din, kültür ve geleneğin bir bileşimi olarak algılayan; dinin ayin, tören, kutsal gün ve gecelerine büyük önem veren; İslam’ın beş şartını yerine getiren ve seküler bir hayat yaşayan; toplumun değerlerine ve inançlarına saygılı; İslam’ın savaşıla, cihatla değil, barışçıl bir şekilde yayılmasının meşru olduğunu savunan; bu yüzden Kur’an ve Sünnet’e göre İslamî bir devlet kurma taraftarı olan radikal gruplara fazla itibar etmeyen kimseler olarak tanımlanmaktadır.

Öte yandan 4-6 Mart 2002 tarihleri arasında Amerika’da Pacatello (Idago) kasabasında siyasetçiler ve akademisyenlerden oluşan geniş katılımlı bir toplantı yapılmıştır. “11 Eylül, Dini Radikalizm ve Amerikan Savunma Hattı” adını taşıyan bu toplantıda bir model olarak önerilen Türk İslam anlayışı, toplumsal bir proje olarak değil, bireysel kimliğin inşası ve cemaatsel ahlakî dokunun korunmasını amaç edinen; insan hakları, demokrasi ve serbest piyasa söylemleriyle çatışmayan; devlet otoritesiyle barışık; dinî söylemleri kamu alanına taşıyarak tartışmalara iştirak edecek kadar liberal; Batıya karşı kendisini tanımlamayan modernleşmeci; dinler arasındaki diyalogu sürekli ön plana taşıyan, girişimci özelliklere sahip bir din anlayışı olarak nitelenmiş; Türkiye de dinî otoritenin korunduğu ve dinî eğitimin en iyi şekilde verildiği bir ülke olarak tanımlanmıştır.²⁰

3. KÜRESEL BİR MODEL OLARAK TÜRKİYE VE TÜRK MÜSLÜMANLIĞININ İMKÂNI

Küresel bir model olarak sunulan modern Türkiye ve temsil ettiği seküler din anlayışının diğer Müslüman ülkelere örnek olup olamayacağı, bir diğer ifadeyle Türk Müslümanlığının model olma imkanını daha yakından değerlendirebilmek için Türk ve İslam dünyasına bir ufuk turu yapmak yararlı olacaktır.

3.1. Türk ve İslam Dünyasına Bakış

Bilindiği gibi Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte yoğunlaşan kültürler arası etkileşimler demokrasi, insan hakları gibi evrensel değerlerin

¹⁹ Bkz. Christine Schirrmacher, “Islam: Religion of Violence or Peace? Reflections concerning the events of September 11th, 2001” (http://www.visi.com/~contra_m/) [02 Aralık 2002]

²⁰ Bkz. M. Hakan Yavuz, “Türkiye İslamı (Turkish Islam) Çözüm mü?”, **Zaman**, 07 Mart 2002, s. 14

gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla geri döndürülemez olarak nitelenen küreselleşme sürecinde otoriter yönetimlerin ve çözümlerin artık meşruluk zeminleri kalmamıştır. Bir diğer ifadeyle küreselleşen dünyada artık hiçbir toplumun bir tek lider ya da ayrıcalıklı kesim veya gruplar tarafından yönetilmesi ve yönlendirilmesi mümkün gözükmemektedir. Oysa günümüzde İslam dünyasının genel görünümü itibarıyla toplumsal enerjiyi bastıran, dinî hayat üzerinde baskı kuran ülkelerden oluştuğu dikkat çekmektedir. Sözgelimi Suudi Arabistan'a bakıldığında şeriat kurallarına göre yönetilen bir teokratik devlet modeli ile karşılaşılır. Temsil ettiği din anlayışı öze dönüşçü, püritan Vehhabi mezhebinin çizgisindedir. Yenilik karşıtı ve yasakçı karakteri ile tanınan bu anlayışın, doğal olarak, başta diğer İslam ülkeleri olmak üzere tüm dünyada pek kabul gördüğü söylenemez. Buna rağmen petro-dolarların gücüyle yürütülen propagandalar aracılığıyla mesajını Pakistan, Afganistan ve belki daha ileri Asya'ya ulaştırmış durumdadır. Suudi Arabistan, birçok eğitim kurumuyla Avrupa ve Orta Asya'da da otoriter bir din anlayışını yaygınlaştırmaya çalışmaktadır.

Suriye, Irak, Ürdün ve Mısır gibi ülkeler, 'resmî İslam'ın çeşitli yaklaşımlarıyla iç içe otoriter devlet modellerine sahiptirler. Tek kişinin otoriter yönetimi altındaki Suriye ve Irak gibi ülkelerde herhangi bir model veya sistemin varlığından söz etmek pek mümkün görülmemektedir. Her şey tepedeki kişinin istek ve arzuları doğrultusunda çok çabuk değişebilmektedir. Ancak bu ülkelerde kitabî olmayan, sessiz, daha bireyci bir sufi İslam kardeşliğinin her geçen gün yükselme eğiliminde olduğu belirtilmektedir.²¹ Bahreyn, Umman ve Yemen'de değişim sesleri yükselmektedir.

İran'da 1979 yılında yapılan İslam devrimi ile işbaşına gelen Humeyni rejimi hüküm sürmektedir. Ancak İslam devrimi İranlıların beklentilerini karşılayamamıştır. Bu yüzden İslamî fundamentallerin yönetimde etkin olmalarına rağmen seküler inançlar yaygınlaşmıştır. İranlıların, özellikle gençlerin demokrasiye büyük bir özlem duydukları ifade edilmektedir.²² Tanınmış siyasal İslam uzmanı Olivier Roy'a göre, her ne kadar Cumhurbaşkanı Hatemi, halkın demokrasi taleplerini dikkate alarak son yıllarda daha ılımlı bir çizgi izlemekte ise de, bu çizgi bile çok fazla tartışılmaktadır. Hatemi, muhafazakârlar tarafından kuşatılmış durumdadır. İranlıların Türkiye'ye ve Türkiye'nin tecrübelerine ihtiyaçları var.²³

Bağımsızlıklarını yeni kazanan Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde ise milletleşme süreci yaşanmaktadır. Siyasî, ekonomik ve dinî alanda yeniden yapılanma süreci devam etmektedir. Bu ülkelerin çoğu, eski Sovyet rejiminde ye-

²¹ Bkz. Nur Yalman, "Religion and Modernization in Islam", (<http://www.transnational.org>) [12 Aralık 2002]

²² Bkz. Vahid Isabeigi, "Turkish Model Not for Iran", **Iran Today**, 01 Temmuz 2002, (<http://www.irantoday.com/opinion.html>) [02 Aralık 2002]

²³ Gila Benmayor, "Türk Modelinin İlk Adayı İran", **Hürriyet Pazar**, 3 Mart 2002

tişmiş otoriter liderlere sahiptir. Bir devletin ilk kalkınma hamlesinde otoriter çözümlerin fonksiyonel olabileceği söylenebilirse de ekonomik ve toplumsal gelişmesini istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi için zamanla demokratikleşme alanında yeni açılımların yapılması kaçınılmaz hale gelmektedir.

Her zaman Türkiye'ye yakın bir çizgide yer aldığı bilinen Pakistan, özellikle Pervez Müşerref'in yönetimi devralmasıyla birlikte bu çizgisini daha da belirginleştirmiş görünmektedir. Pakistan'da fundamentalizm tehlikesinden rahatsızlık duyan Müşerref'in, modern bir Müslüman devlet yaratma inancı taşıdığı ve kendisine, çocukluk döneminde yedi sene kaldığı Türkiye'yi örnek aldığı; bu çerçevede yasama, yürütme organlarının ve Parlatentonun bağımsızlığı, hükümetin dinî esaslardan ayrılması gibi esaslar içeren bir anayasa hazırlama niyetinde olduğu, ancak bu niyetini gerçekleştirmek için radikal bir adım atmakta zorlandığı belirtilmektedir.²⁴ Anlaşıldığı kadarıyla, Müşerref, günümüzde Müslümanların da kabul etmesi gereken çağdaş ve demokratik değerleri Türkiye'nin 1920'li yıllarda benimsediğini ifade etmesine rağmen ülkesinde, İslam'ın evrenselliğine vurgu yaparak Arap İslamı, İran İslamı ya da Türk İslamı'nın olamayacağını, çünkü bu tür anlayışların İslam'ın evrenselliğini ortadan kaldıracağını iddia eden Cemaat-i İslami²⁵ gibi örgütlerin ve İslamcı eğilimlerin güçlü olması nedeniyle radikal bir değişime yönelmenin zor olduğuna inanmakta ve kontrollü bir politika izlemektedir.

Öte yandan savaş ortamından yeni çıkmış olan Bosna ve Hersek ile Afganistan'da savaşın yaralarını sarma, siyasal ve ekonomik yönden yeniden yapılanma çabaları sürmektedir.

Kısa bir panoramasını sunmaya çalıştığımız İslam dünyası, toplumsal enerjiyi bastıran otoriter yönetimlerle idare edilmektedir. Bununla birlikte bir çok İslam ülkesinde değişim sesleri ve demokratikleşme talepleri yükselmektedir. İslam dünyası eğer kendi tarihsel derinliği, kültürel değerleri ve mevcut potansiyellerini kullanarak modern dünyaya katılacaksa, kendisine öncülük edecek somut bir modelin göreceği fonksiyonun önemi inkar edilemez. Bu bağlamda hangi ülkenin model olabileceği tartışılabilirse de, konunun uzmanları, Arap ülkelerinin hiçbirinin bir devlet modeli oluşturma potansiyeli olmadığını; ancak bu gerçeğin iki istisnası olduğunu; bunlardan birinin Türkiye, diğerinin İran olduğunu; fakat İran'ın gerek modernleşme ve demokratikleşme ve gerekse seküler bir din anlayışına sahip olma açısından çok büyük eksiklerinin yanı sıra, ayrıca Şiiilerin dünyada toplam müslüman nüfusun % 8'ini oluşturması

²⁴ Hele R. Prusher, "A Turkish Path for Pakistan?", **The Christian Science Monitor**, 24 Ocak 2002, (<http://www.csmonitor.com>) [02 Aralık 2002]

²⁵ Jamaat el-İslami Pakistan, "Islam and the New World Order", (<http://www.jamaat.org>) [02 Aralık 2002]

nedeniyle model olma şansının fazla olmadığını; Türkiye'nin ise tarihi ve kültürel yönden çok daha büyük avantajlara sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Bu bağlamda sözgelimi Francis Fukuyama şunları ifade etmiştir:

“Müslüman ülkelerin en büyük sorunlarından biri, laik bir hükümet modeliyle, İslam'ın liberal ve hoşgörülü versiyonunu yaratmak. Türkiye, Kemalizm ile bunu başardı. Öyle sanıyorum ki, Türkiye büyük bir olasılıkla bir model olarak öncü olmaya devam edecek. Ancak ilerde saflarına başka Müslüman ülkelerin de katılmaları gerekecek. Hangi ülkeler diye sorarsanız, şaşırtıcı gelse de ilk aday olarak İran'ı sayabilirim. Çünkü genç nesil bir İslam teokrasisinde yaşamak istemiyor. İran'ın Türkiye'nin safına geçmesi hemen olacak bir iş değil. Türkiye'nin safında yer alabilecek diğer ülkeler arasında, Asya ülkelerini, göreceli olarak ekonomide başarılı olmuş Malezya ve Endonezya'yı sayabilirim.”²⁶

Bu bağlamda Türk modelini avantajlı kılan faktörlerin ne olduğunun açıklanması yararlı olacaktır.

3.2. Türk Müslümanlığının Avantajları

Türk modelini avantajlı kılan en önemli faktörlerden birisi, Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafi konumudur. Türkiye, Asya ile Avrupa arasında iki kıtayı birbirine bağlayan çok önemli bir coğrafya üzerinde bulunmaktadır. Bir ülkenin içinde bulunduğu coğrafya, kendisinin dünya sistemindeki konumunu ve etkinliğini önemli ölçüde belirleyen en önemli faktörlerden biri ve belki de başta gelenidir. Bugün Türkiye, dışardan bakıldığında, yaşadığı tecrübelerden elde ettiği birikimle savaş ve şiddet içerisinde yüzen ülkelere karşı önemli ağırlık kazanan, kaos ve düzensizlik bölgesi içinde “barış ve istikrar adası” olarak gözükmektedir.²⁷

Gerçekten bugün dünyanın kalbinin attığı Ortadoğu'da önemli bir istikrar unsuru ve önemli bir güç olan Türkiye'nin aslında bölgesinde sadece Batıya açılan bir kapı olmayıp, aynı zamanda Avrasya'ya da uzandığı bilinmektedir. Bölgesinde dünya enerji stratejisinde söz sahibi olma noktasındadır. Bunun en somut örneği Trans-Kafkasya boru hattıdır. Bu, iki ayaklı bir projedir. İlki Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesi, diğeri Türkmenistan-Türkiye-Avrupa doğal gaz boru hattıdır. İslam ülkeleri ile kıyaslandığında, petrol üreticisi olan, fakat gelişmiş bir sanayisi bulunmayan birkaç ülke istisna edilirse, Türkiye sanayileşmesini ve modernleşmesini gerçekleştirmiş bir ülke olarak görülür. Ayrıca Türkiye, gerek coğrafi gerekse tarihî yönden sahip olduğu Doğu ile Batı arasında köprü olma fonksiyonunu ve bölgedeki güçlü konumunu,

²⁶ Bkz. Gila Benmayor, “Türk Modelinin İlk Adayı İran”, **Hürriyet Pazar**, 3 Mart 2008

²⁷ Mehmet Özay, “İslam'ın Modernleşmesi ‘Türkiye Modeli’”, çev. Ş.Durgun, **Bilgi ve Hikmet**, Güz 1994, Sayı 8, s. 109

günümüzde bir yandan İslam Konferansı Örgütü ve NATO üyesi, bir yandan da Avrupa Birliği'ne aday tek Müslüman ülke olmakla pekiştirmiş bulunmaktadır. Bir diğer ifadeyle, halkı Müslüman bir ülke olarak İslam dünyasının tabii bir parçası, fakat aynı zamanda Batı ittifakının bir üyesi olan Türkiye, İslam dünyası ile Batı arasında bir uyum elde etmede önemli bir misyon başarmıştır.

Geo-stratejik konumu, çok zengin yeraltı ve yerüstü doğal zenginliklerinin yanı sıra Türkiye, ayrıca çok genç bir nüfusa sahiptir. Türkiye'nin coğrafyasının merkezî rolüne tarihî birikimi ve tecrübeleri de ilave edilirse, yapılan tanımlamaların anlamsız olmadığı açıkça görülür. Tarihî sürece bakıldığında hiçbir zaman bağımsızlığını kaybetmemiş olan Türklerin güçlü bir devlet geleneği olduğu görülür. Türkler güçlü devlet gelenekleriyle tarihi süreçte her zaman adaletten ve hoşgöründen yana olmuşlar ve dil, din, ırk ve düşünce farkı gözetmeden kendisine sığınan mazlumlara kapılarını açmışlardır.²⁸ Bu gelenek, bir çoklarının sandığı gibi, Cumhuriyet döneminde terk edilmiş olmayıp, aksine yeni unsurlarla güçlendirilerek kolektif bilinçte muhafaza edilmiş ve günümüze kadar taşınmıştır.

Tanzimat'la başlayıp Cumhuriyet döneminde yapılan bir dizi reformlarla hızlanarak günümüze kadar devam eden modernleşme ve demokratikleşme yürüyüşü, müslüman bir toplumda, ilk ve en azından şimdilik tek seküler devlet modelinin ortaya çıkmasıyla neticelenmiştir. Sekülerleşmenin Türk modernleşmesinde ilk unsur olarak seçilmesinin sebebi, yaşadığımız çağın şartları karşısında geleneksel yapının yetersiz kalışıdır. Sözelimi, tarihî süreçte İslamî birer kurum gibi algılanan sultanlık ve halifelik, Cumhuriyetin kuruluşunun ardından yapılan reformlarla kaldırılmış ve böylece İslam dünyasında ilk ve tek olan böyle bir uygulama ile egemenlik kayıtsız şartsız halka devredilmiştir. İki asırlık batılılaşma tecrübesi, Türkiye'ye, başka hiçbir ülkenin sahip olmadığı büyük bir tarihi birikim kazandırmıştır. Bu yüzden İslam dünyası içinde her zaman farklı ve ayrıcalıklı bir konumda değerlendirilen Türkiye, Osmanlı Devleti'nin vârisi olması açısından Müslüman dünyanın bilinçaltında çok özel bir yere sahiptir. Vatandaşlarının çoğunluğunun müslüman, laik ve demokratik bir kimliğe sahip olması; İslamî ve Batılı değerlerin, geleneksel ile modernin bir arada uyumlu bir şekilde yaşaması; yaşadığı modernleşme tecrübeleri Türkiye'nin, başta Arap ülkeleri olmak üzere bütün İslam dünyasında ilgiyle izlenmesine neden olmaktadır. Bugün Türkiye'nin bölgede ve dünyadaki ağırlığının farkında olan Arap ve İslam âlemi, Türkiye'de olup bitenlere karşı seyirci kalmamaya çalışmaktadır. Nitekim el-Cezire televizyonu 3 Kasım 2002 gecesi Türkiye'de yapılan seçimlerle ilgili yaptığı yayında başta bu kanalın yayın so-

²⁸ Bunun en canlı örneklerinden biri İspanya'dan sürülen Yahudilere kucak açmalarıdır. Yahudiler bu olayın anısına 500. Yıl Kutlamaları düzenlemişlerdir. Bkz. Burçin Erol (ed.), *Musevilerle 500. Yıl*, Ankara, Turizm Bakanlığı Yay., 1992

rumlusu olmak üzere bazı yorumcular Türkiye'deki seçimleri Arap dünyasının İslam ile modernliği nasıl bir çizgide buluşturacağına dair bazı ipuçları taşıyan bir tecrübe olarak dikkatle izlediğini belirtmişlerdir. Aynı mealde yazılar ve yorumlar daha sonra yazılı medyada da yer almıştır.²⁹

3.3. Türk Müslümanlığının Dezavantajları

Türk Müslümanlığı, her ne kadar coğrafi konumu, tarihî birikimi, toplumsal ve siyasal yapısı ve temsil ettiği seküler İslam yorumuyla küresel bir model olarak gösterilmekte ise de, bazı ciddi sorunlarla karşı karşıya bulunduğu da bilinmektedir. En önemli dezavantajı, özellikle Arap dünyasında Türkiye'ye yönelik olarak tarihî temellere dayanan olumsuz bir bakış açısı bulunmasıdır. İslam dünyasının bugün en büyük sorunlarından biri, seküler ve demokratik bir hükümet modeliyle, İslam'ın liberal ve hoşgörülü versiyonunu bir araya getirmektir. Bunu önemli ölçüde başarmış olmasına rağmen Türkiye'nin Ortadoğu ve Körfez ülkeleri için model olması, en azından kısa vadede pek mümkün gözükmemektedir. Nitekim Suudi Arabistan'ın Osmanlı eserlerine karşı tutumu bunun açık bir kanıtı olarak görülebilir. Aslında bu durum, büyük ölçüde, Arap ülkelerinin Osmanlı geçmişleriyle ilgili sorunlarını çözememiş olmalarından kaynaklanmakla birlikte Türkiye'nin kendisini anlatamamış olmasının da etkili olduğu söylenebilir.

Türk modelinin bir diğer dezavantajı ise, İslam ülkelerinin çoğunun yönetim biçimiyle ilgilidir. İslam ülkelerinin önemli bir kısmında bir tek kişi, aile veya küçük bir grup yönetimde bulunmakta ve bu mutlu azınlık, halkın demokrasi ve değişim taleplerine kulaklarını tıkamakta; aksi takdirde kendi çıkarları ve geleceğinin bozulmasından endişe etmektedir. Bu yüzden Türk modeli veya bir başkasını kabul etme noktasında pek istekli görünmemektedir. Benzer bir durumun, Türk modelinin başarı şansının en yüksek olduğu ülkeler olarak gösterilen Orta Asya Türk Cumhuriyetleri için de geçerli olduğu söylenebilir. Yeni kurulan ve halen milletleşme süreci yaşayan bu Cumhuriyetlerin fazla milliyetçi bir tavır sergiledikleri ve Türkiye'nin kendilerini birer küçük kardeşe dönüştürmelerinden çekindikleri gözlenmektedir. Bu ve diğer bir takım faktörlerin etkisiyle, aslında iki taraf arasında tarihî ve kültürel bir bağ olmasına ve bu bağın Sovyet Rusya yönetimi tarafından bile zayıflatılmamış olmasına rağmen Türk modeli, bu Cumhuriyetleri cezbetmede başarısız olmuş ve kısa zamanda gözden düşmüştür.³⁰

Öte yandan Suriye, Irak, İran gibi ülkeler, İsrail ile olan yakınlaşmasından dolayı Türkiye'yi eleştirmektedirler. Üstelik bir dönem Suriye ve İran gibi ül-

²⁹ Bkz. Marsi Atallah, "Türklere Elimizi Uzatmalıyız", *al-Ahram*, Mısır, 21 Kasım 2002, (<http://web2.ahram.org/Arab/Ahram/2002/11/21>) [12 Aralık 2002]

³⁰ Bkz. İdris Bal, "The Turkish Model and The Turkic Republics", *Journal of International Affairs*, September-November 1998, Vol. III, No. 3, (<http://www.mfa.gov.tr>) [20 Kasım 2002]

kelerde eğitim gören İslamcı terörist örgütlerin Türkiye'yi ve onun seküler demokrasisini hedef alan eylemlerde buldukları bilinmektedir. Irak için ise Türkiye'nin Amerika ile olan yakın ilişkisi ciddi bir endişe kaynağıdır. Amerika'nın Irak'a yönelik saldırı planları, bugün sadece Irak ile Türkiye arasında yerel bir sorun olmanın ötesinde tüm dünyayı etkileyen küresel bir sorun olma-ya devam etmektedir.

İran ise rejim ihraç etme konusunda oldukça istekli davranmakta, bu yüzden Türkiye'yi kendisine rakip olarak görmektedir. Sözgelimi, İran'ın, nüfusunun neredeyse yarısı Şii olan Azerbaycan ile ilgilenmesi ve rejimini bir model olarak orada pazarlamasının önünde, her ne kadar Azerbaycan'ın zaman zaman Kuzey İran'daki soydaşlarıyla ilgili taleplerde bulunması söz konusu ise de, asıl etkenin, Türkiye'nin Azerbaycan ile olan sıkı bağları nedeniyle Azerbaycan halkının demokrat ve hoşgörülü bir İslam anlayışını temsil eden Türk Müslümanlığına daha sıcak bakması ve bunu teokratik İran fundamentalizmine karşı alternatif olarak tercih etmesidir.³¹ Buna rağmen kolektif bilinçlerinde köklü bir imparatorluk geleneğine sahip olduklarını düşünen İranlıların sürekli uzun vadeli hedefleri olduğu bilinmektedir. Nitekim Türk modelinin İran için geçerli olamayacağını belirttiği bir yazıda, İran halkının kendi kültürüne dönmesi gerektiği şeklinde çağrılar yapılmaktadır.³²

Türk modelinin başarı şansını azaltan bir diğer faktör de, Türkiye'nin konumunu ve gücünü bilen ve takdir eden ABD'nin verdiği desteğin yanı sıra Avrupalı müttefiklerinin aynı gerçeği görememelerinden kaynaklanmaktadır. Bugün özellikle Avrupa, Türkiye'ye karşı çifte standart uygulamaktadır. Müttefiği olarak görmek istediğinde, laik ve demokratik özelliklerini ön plana çıkartırken Avrupa Birliği'ne üyelik söz konusu olduğunda, başka ülkelerden istemediği bir takım kriterleri öncelikli olarak gündeme getirmektedir. Öte yandan Türkiye'nin ekonomik gücünün yeterli olmayışı bir takım propaganda ve lobi faaliyeti yapmasını engellemektedir.

Sonuç olarak tarihî, siyasî ve ekonomik gerçekler göz önüne alındığında Türk modelinin başarı şansının, en azından şimdilik, fazla güçlü görünmediği söylenebilir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bugün tüm dünyada küresel bir model olarak Türkiye ve Türk Müslümanlığından söz edilmesini bir övünç kaynağı olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak bunu tamamlanmış, başarılı bir proje olarak kabul edip sevinmek ye-

³¹ Kenneth R. Timmerman, "Turkey's Secular Model", *Wall Street Journal-Europa*, 24 Nisan 1996, (<http://www.iran.org>) [05 Aralık 2002].

³² Vahid Isabeigi, "Turkish Model Not for Iran", *Iran Today*, 01 Temmuz 2002

rine Bernard Lewis'in ifadesiyle bir 'hedef', bir 'yol haritası' olarak değerlendirilmek ve bu hedefe ulaşmak için durmadan, yorulmadan çalışmak gerekmektedir. Meseleyi, yirmi yıl sonra 100. yılına girecek Türkiye Cumhuriyeti'nin kısa zamanda almış olduğu mesafe ile "21. yüzyılı şekillendirecek" bir ülke olma potansiyelini açığa çıkarma hedefinin bir parçası olarak değerlendirmek ve bu ihtimalin gerçeğe dönüşmesi için bir takım eksikliklerin tamamlanması ve yoğun bir zihin, ruh ve beden faaliyetinin ortaya konması gerektiğini söylemek mümkündür.³³ Kuşkusuz, Türkiye, bu hedefe ulaştığı zaman gerek Doğu'da gerek Batı'da çok daha saygın bir konumda olacak ve daha çok ilgi görecektir.

Türkiye, gerçekten tarihî bir dönemeçte bulunmaktadır. Çünkü tarih Türkiye'nin önüne böyle bir fırsat koymuştur. Model olma şansını sürdürmesi veya gerçekleştirmesi için her şeyden önce zihniyet sorununu aşması, modernleşme ve demokrasi yürüyüşünde yeni açılımlar yapması gerekmektedir. Bunun için de öncelikli olarak demokrasi ve insan hakları alanındaki eksikliklerini tamamlamalı, ekonomik problemlerinin üstesinden gelebilmeli ve etkili bir siyasî yeniden yapılanma gerçekleştirmelidir.

Bugün ülkelerin sosyal değerler yönüyle de karşı karşıya geldiği küresel süreçte toplumların gelişme düzeyi 'demokrasi', 'açık toplum' ve 'özgürlükler' gibi kıstaslarla ölçülmektedir. Hatta toplumların ayakta kalabilmeleri evrensel nitelikteki bu değerlere sahip olup olmamalarına bağlanmaktadır. Batı toplumunun güçlü bir üyesi olmak isteyen ve AB'ye giriş süreci devam eden Türkiye'nin, mevcut siyasî ve toplumsal yapısında göze çarpan ve uluslararası alanda sürekli önüne konan sorunların kesiştiği nokta, demokrasi ve insan hakları alanı olmaktadır.³⁴ Bunun için çoğulcu ve katılımcı demokrasinin geliştirilmesi gerekmektedir. Üniter devlet içinde, gerek kültürel konularda gerekse inanç konularında devletin topluma müdahalesini azaltarak bireysel liberal hürriyetler alanının genişletilmesi, hem güven ve istikrar ortamının gelişmesi ve böylece iç barışın elde edilmesi hem de çağı yakalama hedefinin gerçekleşmesi için zorunludur.

Aslında bütün bu hususlar, Türkiye'nin VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (2001-2005) temel amaçları ve stratejisi arasında da yer almıştır. Rapor da, "Küreselleşme süreciyle birlikte önemi artan hukukî ve kurumsal düzenlemelerin yapılamaması, sosyal yapının yeterince güçlendirilememesi ve makroekonomik dengesizlikler, ülkelerin krizlerden daha çok etkilenmelerine yol

³³ Bu konuda yapılmış denemeler için bkz. A.Yaşar Ocak, "Küreselleşme Karşısında İslam Yahut İslam'ı Bugüne ve Geleceğe Taşımak", **Türkiye Günlüğü**, S. 51, Yaz 1998, s. 5-12; "Değişen Dünyada İslam'ın Battıya Dönük Yüzü: Günümüz Türkiye Müslümanlığına Genel Bir Bakış", **Türkiye Günlüğü**, S. 35, Temmuz-Ağustos 1995, s.89-94; Mehmet S. Aydın "Türk Müslümanlığı Üzerine Bazı Düşünceler", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XL, 1999, s. 445-9; "Türkiye Model Ülke mi?", **Zaman**, 25 Mart 2002, s. 12

³⁴ Bkz. Andrew Mango, "The Turkish Model", **Middle Eastern Studies**, Vol. 29, No. 4, 1993, s. 726-757

açmaktadır.” tespiti yapıldıktan sonra “Küreselleşmenin hız kazandığı bir ortamda ... insan hakları ve demokrasinin geliştirilmesinin ve kurumsallaştırılmasının yanı sıra eğitim ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, yoksulluğun azaltılması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi büyük önem taşımaktadır.” denilmekte ve Türkiye’nin küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı olanaklardan en yüksek oranda yararlanarak olumsuzlukları en düşük düzeyde tutabilmesi ve böylece gelecekte dünyada daha etkin bir konuma gelme hedefine ulaşabilmesi için sosyal yapısını güçlendirmesinin, istikrar ortamını sağlamasının, yapısal reformlarını tamamlamasının ve bilgi toplumunun gerektirdiği temel dönüşümleri gerçekleştirilmesinin önemi üzerinde durulmaktadır.³⁵

Türkiye’nin aşması gereken engellerden biri de ekonomik alandaki sıkıntılardır. Bilindiği gibi Türkiye’nin toplumsal ve siyasal kültüründe güçlü bir patrimonyal geleneğin izlerine hâlâ rastlanmaktadır. Nüfusun geniş bir kesiminin geçimini üstlenen bir kurum olarak devlet, hâlâ “baba” olarak algılanmaktadır. Devlet ile formal çıkar gruplarının arasında kurumsallaşmış bir ilişki ağı oluşturulamamış olması, siyasi popülizm, yolsuzluk, kollamacılık (patronaj) ve kayırmacılık (nepotizm) ilişkilerinin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bir çoğu yapılaşmış ve kronikleşmiş olan bu sıkıntıların aşılması noktasında Türkiye’nin göstereceği başarı, diğer bir takım sorunların aşılması açısından da oldukça büyük bir önem taşımaktadır. Sözelimi Türkiye’nin siyasal yapısına yerleşmiş olan yolsuzluk, Türkiye’de laiklik ile siyasal İslam arasında yaşanan mücadelede merkezî bir yer işgal etmektedir. Zira siyasî ve dinî düzlemde tezahür eden radikal hareketlerin ortaya çıkışını kolaylaştıran faktörlerin bir çoğunun ekonomik kökenli sorunlarla ilişkili olduğu, bir diğer ifadeyle radikal hareketlere başvurma, insanların içinde bulunduğu günlük reel ekonomik gerçeklik ile siyasetçilerin propagandasını yaptığı gelişme miti arasındaki çatlığa bir tepki olduğu bilinmektedir. Gelir dağılımındaki bozukluk, kuşkusuz, yoksulluk ve yoksunluk içindeki toplumsal kategorilerin harekete geçmesi için en uygun faktör konumundadır.

Son yıllarda ekonomik ve toplumsal gelişme yönünde yapmış olduğu önemli atılımlarla, 2002 yılında dünyanın 17. büyük ekonomisine sahip olan Türkiye, genç ve dinamik nüfusu, ulusal gelişme bilinci, girişimcilik kültüründeki birikimi, kurumsallaşma yolunda ilerlemiş piyasa ekonomisi gibi avantajlara sahip olmakla birlikte, uygulayacağı şeffaf politikalarla ekonomik ve toplumsal yapısı içerisinde kronikleşmiş durumda bulunan bu sorunları mutlaka aşmak zorundadır. Toplumsal ve ekonomik alanlarda “tam bağımsızlık” yanlısı olan Atatürk’ün, Kurtuluş Savaşı kazanıldıktan sonra henüz Cumhuriyet ilan edilmeden 17 Şubat 1923 tarihinde düzenlenen İzmir İktisat Kongresi’nin açış konuşmasında söylediği şu sözler bugün de geçerliliğini korumaktadır:

³⁵ DPT, *VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)*, Ankara, 2000, s. 1-2

“Arkadaşlar siyasî ve askerî zaferler ne kadar büyük olursa olsun iktisat zaferiyle taçlandırılmazlarsa elde edilen zaferler sürüp gidemez... Hiç kimse ordularla kazanılan zaferin, ülkemizi gerçek selamete götüreceğini iddia edemez. Bu zaferler gelecekte kazanacağımız başka zaferlere zemin sağlayacaktır. Askerî zaferle kendimizi övmeyelim, kendimizi yeni bilimsel ve ekonomik zaferler için hazırlayalım.”